

Др Гордана Дракић, доцент
Правног факултета у Новом Саду

ПРЕКИД ТРУДНОЋЕ ПРЕМА КРИВИЧНОМ ЗАКОНИКУ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И ПРОЈЕКТИМА КОЈИ СУ МУ ПРЕТХОДИЛИ¹

Сажетак: Аутор се, у уводном делу рада, углавном осврће на однос друштва, државе, односно права према проблему прекида трудноће у ширину историјског развоја.

Након тога, излаже одредбе правних пројеката који су регулисали прекид трудноће пре доношења јединственог Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрватина и Словенаца. Посебно је указано на решења предложена у нацртима кривичног законика из 1922. и 1926. године.

У завршном делу рада детаљно су анализирани параграфи Кривичног законика из 1929. године који су се односили на прекид трудноће и изложени закључци о усвојеним решењима.

Кључне речи: прекид трудноће, побачај, кривичноправна заштитна жене, Кривични законик, пројекти кривичног законика, Краљевина Југославија.

Право на живот представља највредније и основно право човека. Као најзначајније људско право, гарантовано је у међународним документима и националним законодавствима свих држава. У складу с тим, ужива и одговарајућу кривичноправну заштиту. Према нашем праву, човек стиче правну способност након рођења и, истовремено, постаје субјект права.

¹ Рад је настао као резултат истраживања у оквиру Пројекта *Биомедицина, заштитна животне средине и право* чији носилац је Министарство просвете и науке Републике Србије.

Период пре рођења, међутим, признат је традиционално у грађанском праву, пре свега наследном праву, као период у коме се уважавају права и интереси још нерођеног детета. У домен тог уважавања, односно правне заштите, улази и право на живот још нерођеног детета.

Живот нерођеног детета кривичноправно је заштићен инкриминасањем недозвољеног побачаја, односно недозвољеног прекида трудноће. Таква инкриминација постоји у нашем кривичном законодавству, као и у кривичним законодавствима савремених држава.²

Побачај, односно побацивање са кривичноправног аспекта је вештачко превремено прекидање стања трудноће, односно изазивање превременог порођаја трудне жене или усмрћивање плода у њеној утроби. „Плод је објекат побацивања од тренутка свог зачетка па до тренутка (превременог или временог, али природног) рађања када се је ма који део његовог тела почео појављивати, јер од тог тренутка постаје човек; према томе, без значаја је у коме се стадију развића почев од зачећа налази побачени плод“.³

Однос побачаја и кривичног права представља проблем, који је још од најстаријих времена био предмет пажње и интересовања правника и лекара, социолога и филозофа, те свих оних који су се бавили, и баве се, проучавањем људског живота и друштва. Приликом разматрања овог проблема, тежиште је кроз историју, најпре, било постављено на женину личност, потом је пажња била усмерена на плод, да би у новом веку анализа проблема подразумевала и личност жене и плод.

Може се рећи да се у еволуцији овог питања јасно истичу три периода. У првом ембрион није уживао заштиту, већ је заштиту имала само жена и њен телесни интегритет. У наредном периоду, фетус је добио самосталну заштиту, а жена је доспела у веома незавидан положај, те је за неке случајеве, била прописана чак и смртна казна за жену која је побацила. Тек у трећем периоду у развоју овог проблема, узета је, поред плода, и жена у заштиту путем релевантних прописа.⁴

Кажњавање побачаја имало је, у старом веку, пре свега за циљ да се обезбеди кривичноправна заштита жене и њеног телесног интегритета. Према Хамурабијевом законнику⁵, најпознатијем и најбоље сачуваном законнику древне Месопотамије, кажњавао се мушкарац који би наношењем по-

² Више о питању права на живот нерођеног детета видети: Ђ. Dorđević, *Pravo na život nerođenog deteta*, Правни живот, Београд 1997, 9, 17-26.

³ Д. Јевтић, *О побачају*, Анали Правног факултета у Београду, Београд 1953, 341. Тако и Т. Живановић, *Основи кривичног права*, Посебни део, Београд 1923, I, 1, 59-60.

⁴ Тако: Н. Недељковић, *Побацивање у кривичном праву*, Полиција, Београд 1937, 13-16, 707.

⁵ Више о карактеристикама и садржини Хамурабијевог законика: С. Шаркић, *Историја државе и права I Основи светске правне историје*, Нови Сад 2011, 31-40.

вреде трудној жени проузроковао нежељени прекид трудноће. Тако је у § 209. Хамурабијевог законика било прописано: „Ако човек удари ћерку слободног човека, тако да она изгуби плод, да плати десет секела сребра за њен плод“.⁶ Дакле, била је прописана новчана казна за губитак плода који је услед нанете повреде задесио трудну жену. Инкриминисање тзв. вољног побачаја је изостало, јер нису биле предвиђене казне за трудну жену која би сама или уз нечију помоћ изазвала прекид трудноће.

Међутим, сасвим је извесно да су прекиди трудноће предузимани и у најстаријим људским заједницама, с друге стране о њиховој учесталости не може се извести сигуран закључак.⁷ У потпуности се може прихватити тврдња да „и вољни односно обавезни побачај и забрану истога, створила је потреба. Вољни односно обавезни побачај изазвала је потреба, да се умање штетне последице порођаја за жену и породицу или да се, у интересу заједнице, умањи број учесника у трошењу хране. Забрану вољног побачаја изазвала је потреба да се умножи број радних односно борбених руку“.⁸

С временом се, под утицајем хришћанства, развило схватање да је плод у утроби већ након шест до десет недеља живо биће и да према томе вољни побачај представља убиство живог човека – *homicidium*. Вољни побачај сматран је за грех и злочин против душе усмрћеног плода која је због тога лишена могућности спасења. Тај став хришћанске цркве доминирао је током средњег века, а црквени судови су вољни побачај кажњавали екскомуникацијом и смртном казном коју су извршавали световни судови.⁹ „У читавом се средњем вијеку пометнуће најстроже кажњавало и то пометнуће већ „живог“ плода са смртном казном, дочим се пометнуће у првим тједнима зачећа блаже кажњавало“.¹⁰

Почетком новог века, побачај се још увек сматрао злочином, али су тешке и окрутне казне изазвале против себе бројне приговоре. Међутим, приговори нису истицани „против овладаог правног карактера побачаја, него само против оштрине казних санкција. Истом енциклопедисти Montesquieu, Rousseau, Voltaire, па и чувени противник смртне казне Beccaria устају против кажњавања побачаја“.¹¹ Ове идеје „у законима XIX-тог века су дошле до изражаја само у ублажавању казни које су забрањене за прекид трудноће“.¹²

⁶ Д. Николић, А. Ђорђевић, *Законски њексџови сџароџ и средњеџ века*, Ниш 2011, 22.

⁷ Тако: Z. Поњавић, *Прекид трудноће правни аспекти*, Крагујевац 1997, 70-71.

⁸ Ч. Марковић, *Забрана или слобода вољноџ џобачаја*, Суботица 1925, 4.

⁹ F. Čulinović, *Žena u našem krivičnom pravu*, Beograd 1934, 40-41.

¹⁰ M. Vranić, *O kažnjavanju po metnuća*, Mjesečnik, Zagreb 1928, 6-7, 285.

¹¹ F. Čulinović, нав. дело, 41.

¹² Z. Bašić, *Krivično delo nedozvoljenog prekida trudnoće*, magistarska teza, Novi Sad 2000, 12. На странама 13-19. аутор детаљно излаже законска решења која су регулисала прекид трудноће у различитим државама током XIX века.

Када је реч о српском праву, *Криминални (Казнијелни) законик за Књажесџво Србију* из 1860. године садржао је одредбе које су се односиле на прекид трудноће у XVII глави, под насловом *О њобаџивању деџе*. У § 168 била је прописана казна до пет година затвора за трудну жену која предузме вољни побачај. Према § 169 истом казном кажњавало се лице које је са знањем и на захтев трудне жене, употребило или њој дало средства која су изазвала прекид трудноће. Међутим, ако се радило о лицу које је више пута или у виду заната предузимало такве радње оно се кажњавало робијом до дванаест година. У наредном параграфу било је инкриминисано вршење прекида трудноће без пристанка трудне жене, за које је у случају да жена због тога умре била запређена казна до двадесет година робије.¹³

Законик је, дакле, стајао на становишту безусловне кажњивости сваког вољног побачаја. „Заметак је дакле и по нашем ранијем кривичном праву имао карактер особности; т. ј. њему се давала казненоправна заштита још док није постао особа у правом, физиолошком смислу те речи. Заметак се штитио од свачијег захтева у његову правну сферу. Његов телесни интегритет био је заштићен казненоправним одредбама чак и против његове мајке“.¹⁴

Пројекат Казненој законика за Краљевину Србију из 1910. године садржао је, у глави XVI под насловом *Злочини њрођив животиа и џела*, одредбе о вољном побачају, као и о оном предузетом без воље и знања трудне жене.¹⁵ За све облике овог дела била је као казна прописана робија у различитом трајању у зависности од појединости извршеног дела. Интересантно је приметити да је у Мотивима, који су објашњавали решења садржана у тексту Пројекта, било наведено, када је реч о санкџији прописаној за прекид трудноће, следеће: „Што се тиче казне ове кривице, ми смо предложили робију с обзиром на многобројност овог злочина“.¹⁶ Ово је посредан, али свакако релевантан и званичан податак да су прекиди трудноће често предузимани.

Након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године у држави је постојало шест правних подручја на којима су важили различити правни прописи наслеђени из правних система држава у чијем саставу су до уједињења биле југословенске земље. Када је реч о кривичноправним прописима, у новоствореној Краљевини на снази је било шест различитих кривичних законика. Правни партикуларизам стварао је

¹³ Д. Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, Ниш 1991. Текст Законика као прилог монографији на стр. 195-282.

¹⁴ F. Čulinović, нав. дело, 42.

¹⁵ *Пројекат и мотиви Казненој законика за Краљевину Србију*, Београд 1910, 34-35.

¹⁶ Исто, 388.

проблеме у пракси, те је доношење јединственог кривичног законика било неопходно.

Тако је, примера ради, на подручју некадашње Краљевине Србије на снази био *Кривични законик* из 1860. године, а на територији некадашње Краљевине Црне Горе важио је *Кривични законик* донесен 1906. године по узору на српски.

На подручју Војводине је и након стварања Краљевине СХС, важио угарски *Казнени закон њив. V. законски чланак из 1878. године* који је био новелиран 1908. године. У осамнаестој глави V. законског чланка која је прописивала „Злочине и преступе против човекова живота“ одредбе о побачају биле су у њеном петом одељку под насловом „Уништење утробног плода“. Према § 285. трудна жена која сама или уз нечију помоћ намерно изазове прекид трудноће „ако је ван брака пала у трудно стање: има се казнити робијом до две године, у противном случају пак робијом до три године“. ¹⁷ За лице које је уз пристанак трудне жене извршило побачај била је прописана иста казна, а ако је то учинило из користољубља кажњавало се робијом у трајању од пет година. Уколико неко лице изврши прекид трудноће без пристанка трудне жене кажњавало се, према § 286, тамницом до пет година, а ако је тиме проузроковало њену смрт тамницом од десет до петнаест година.

У стручној јавности негативно су коментарисане постојеће разлике у погледу инкриминације недозвољеног прекида трудноће у зависности од тога о ком се правном подручју у држави радило: „...држављани једне исте државе за деликат једне исте нарави у Љубљани кажњавају се, у Београду не. И кад се кажњавају, у Београду је друга казна, сад мања, сад већа, у Љубљани сад већа, сад мања; а у Црној Гори може ићи и до доживотне робије, која казна иначе нигде не постоји. Такве прилике захтевају категорично – ремедуру, која може доћи тек изједначењем казног права“. ¹⁸

Изједначење права и доношење нових јединствених прописа представљало је један од најважнијих задатака у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, а његовој реализацији приступило се непосредно након уједињења. У том циљу установљен је Стални законодавни савет при Министарству правде, а у његовом саставу, између осталих, оформљена је кривично-правна комисија са задатком да ради на припреми предлога новог кривичног законика. У Уставу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца -Видовданском уставу донесеном 28. јуна 1921. године, био је прописан посебни тзв. скарањени поступак за изједначење права у држави. ¹⁹

¹⁷ *Казнени закон V. законски чланак из 1878. године* превео и приредио М. Јоцић, Нови Сад 1926, 179.

¹⁸ М. Доленц, *Проблем кривично-правне заштитне йлода уйробе*, Архив за правне и друштвене науке, Београд 1924, VII, 4, 165.

¹⁹ члан 133. Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене Новине Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца* број 142 А од 28. јуна 1921. године.

Кривичноправна комисија израдила је 1922. године предлог кривичног законика за целу Краљевину, користећи као основу, приликом рада, поменути Пројекат казненог законика за Краљевину Србију. Министарство правде је наложило штампање предлога кривичног законика са кратким објашњењем.²⁰

Пројекат кривичног законика из 1922. године прописивао је у посебној глави под насловом „Кривична дела против живота и тела“, између осталих, и одредбе о побачају. У § 170. било је одређено да се трудна жена која свој плод побаци, или другоме дозволи да то учини, казни робијом или заточењем до три године. Према § 171. особа која трудної жени са њеним пристанком изврши побачај кажњавала би се робијом до пет година, а у случају да је та особа лекар, апотекар, бабица или особа која врши побачаје за новац – кажњавала би се робијом до десет година. Следећи параграф регулисао је случај извршења прекида трудноће без знања и воље трудне жене за који је била запређена казна робије до петнаест година.²¹

Рад на нацрту јединственог кривичног законика прешао је, потом, из надлежности кривичноправне комисије законодавног савета „у руке уже комисије“ којој су били поверени још неки задаци. Ужа комисија припремила је нацрт, те је у фебруару 1926. године министар правде поднео Народној скупштини нови предлог кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.²²

У периоду након објављивања предлога кривичног законика из 1922, а пре него што је нацрт из 1926. године угледао светлост дана, у стручној јавности поведена је расправа о томе да ли јединствени законик треба да садржи одредбе о „некажњавању вештачки проузрокованог побачаја бар до трећег месеца од зачећа“. Професор љубљанског Универзитета и члан комисије која је израдила нацрт кривичног законика из 1922. године, Метод Доленц декларисао се као поборник законске забране вољног побачаја. Он је, у расправи коју је написао тим поводом, изложио кључне разлоге због којих је, по његовом мишљењу, било потребно задржати законску забрану вољног побачаја. Бранећи решења наведена у пројекту истакао је, између осталог, следеће: „Наш врло конзервативан, у претежној већини аграрни народ, којему су деца благослов божји...начелно допуштење побацивања плода утробе никада неће разумети, камо-ли одобрити, ово треба, да нам је јасно као бели дан!“²³

²⁰ М. Dolenc, А. Maklecov, *Sistem celokupnog krivičnog prava Kraljevine Jugoslavije*, Београд 1935, 20.

²¹ *Пројекат казненог законика за Краљевину Срба, Хрватска и Словенаца*, Београд 1922, 38.

²² М. Dolenc, А. Maklecov, нав. дело, 21.

²³ М. Доленц, нав. дело, 169.

Супротно гледиште, дакле, да вољни побачај треба да буде допуштен законом заступао је, такође, универзитетски професор Чедомир Марковић који је тим поводом одржао предавање на Београдском Народном Универзитету у децембру 1924. године. По писању штампе предавање је било „врло добро посећено и саслушано до краја...Слушаоци су предавача топло и бурно поздравили. Поред веселих и живахних студенткиња, на предавању је запажен и велики број озбиљних и отмених госпођа. Људи²⁴ је било мање од половине слушалаца“.²⁵ На основу овог извештаја, али и стручних расправа и чланака објављених у том периоду, можемо закључити да је питање забране, односно дозвољености вољног побачаја било актуелно друштвено питање које је изазивало пажњу јавности.

У току предавања, професор Марковић посебно се осврнуо на мишљење др Доленца по којем народ, будући конзервативан и аграрни, не би прихватио законско допуштење побачаја, те је истакао: „Све докле не чујемо његов одговор, путем анкете, плебисцита или референдума, тврђење је произвољно, гола претпоставка. Оно има вредност само личног уверења, као што је и вредност мога супротног личног уверења, наиме да би се народ...у претежној већини изјаснио за допуштење вољног побачаја...“.²⁶

Нацрт кривичног законика из 1926. године прописивао је, у начелу, блаже казне за прекид трудноће у односу на нацрт из 1922. године. Тако је било предвиђено да ће се трудна жена која вољно побаци казнити затвором до три године, а не робијом како је претходним нацртом било одређено. Истом 170. § додато је да суд у нарочито лаким случајевима може одмерити казну по слободној оцени.

Наредни, 171. § прописивао је да ће се лице које изврши прекид трудноће на захтев трудне жене казнити строгим затвором, док је казна по другом ставу остала иста – робија до 10 година уколико је то лице било лекар, бабица или особа која је побачај извршила за новац.

Ко изврши прекид трудноће без знања и пристанка трудне жене кажњавао се робијом до 10 година, а ако је услед тога наступила смрт жене следила је казна од најмање 5 година робије. Овом параграфу (172.) био је додат трећи став, кога у нацрту из 1922. године није било, у којем је било прописано да се неће казнити лекар који побачај изврши да би трудної жени спасио живот или је заштитио од велике штете по њено здравље.²⁷

²⁴ У предметном новинском тексту, именица људи означава мушкарце.

²⁵ Писање штампе наведено према *Појовору*, односно *Додајку* уз текст поменутог предавања које је, по жељи самог аутора штампано у целини: Ч. Марковић, *Забрана или слобода вољној побачаја*, Суботица 1925, 26.

²⁶ Исто, 9.

²⁷ Одредбе нацрта из 1926. године наведене према: М. Vranić, нав. дело, 286.

У решењима нацрта кривичног законика из 1926. године, прописивањем блажих казни, нарочито за трудну жену, направљен је корак напред. Најстрожије казне биле су забрањене лицима која су се у виду занимања бавила извршавањем побачаја. Свакако најзначајнија одредба била је она о некажњавању лекара који побачај изврши из медицинских разлога, чиме су медицинске индикације први пут поменуте као могући основ за законско допуштење прекида трудноће.

Политички догађаји у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца одредили су, између осталог, и тренутак доношења јединственог кривичног законика. Иако је поменути нацрт био поднесен Народној скупштини у новембру 1927. године, због нередовног рада законодавног тела, законик је донесен тек након завођења Шестојануарске диктатуре 27. јануара 1929, а у целој држави ступио је на снагу 1. јануара 1930. године.²⁸

У јединственом Кривичном законнику када се ради о одредбама које су се односиле на прекид трудноће, а у поређењу са, напред поменутим нацртима, била је видљива тенденција блажег кажњавања. Поред тога, предметна материја у законнику је била нешто опширније обрађена. Одредбе о прекиду трудноће налазиле су се у глави XVI која је носила наслов *Кривична дела њројив живојиа и њела* у параграфима 171 – 174. Према § 171. затвором до три године кажњавала се свака трудна жена „која сама плод свој побаци или другом допусти да јој то учини“. Објекат кривичноправне заштите био је, дакле, само плод, те је наведеном одредбом била изражена генерална забрана вољног побачаја. Међутим, у другом ставу истог параграфа било је прописано да суд може „ванбрачну матер, ако је сама извршила побачај, и ослободити од сваке казне“.²⁹

У § 172 била је прописана казна строгог затвора до пет година за лице које трудној жени на њен захтев или уз њен пристанак изврши побачај. Уколико побачај под наведеним условима, изврши лекар, апотекар, бабица или лице које то обавља за награду, била је забрањена казна до пет година робије. Прекид трудноће без пристанка трудне жене регулисан је у § 173, а прописана казна била је робија до пет година. Ако жена због тога умре учинилац се кажњавао робијом од најмање пет година.

У трећем ставу § 173 било је прописано следеће: „Неће се казнити лекар који трудној жени уз претходну пријаву власти а на основу лекарског комисијског мишљења правилно изазове прекидање трудноће или побачај да би јој спасао живот или отклонио неизбежну опасност по њено здравље,

²⁸ *Службене Новине Краљевине Срба, Хрвајиа и Словенаца*, Бр. 33-XVI од 9. фебруара 1929. године.

²⁹ *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27. јануара 1929. са изменама и допунама од 9. октобра 1931. године*, Београд 1932, 72.

кад то никаквим другим начином није могуће“.³⁰ Законодавац је, дакле, из нарочитих обзира допустио установљивање овог изузетка од опште забране вршења побачаја. Овом одредбом Кривичног законика се „први пут у нашој правној историји изричито дозвољава или боље рећи не кажњава побачај заметка“.³¹

Последњи параграф који се односио на прекид трудноће, § 174, прописивао је казну строгог затвора за лице које јавно оглашава и нуди, јавно излаже и хвали средства или оруђа за побачај плода, односно нуди своје или туђе услуге у том смислу.

Кривични законик за Краљевину Југославију остао је, када се радило о проблему прекида трудноће, у начелу, на становишту опште кажњивости побачаја које је било доминантно и у одредбама кривичних прописа, односно нацрта који су му претходили. Сходно томе, плод је остао објекат кривичноправне заштите, а жена објекат кривичноправне репресије ако се радило о вољном побачају.

Кривични законик прописао је, како смо изложили, два изузетка од опште кажњивости побачаја. Први се тицао ванбрачне мајке која је сама извршила побачај и која је одлуком суда могла бити ослобођена од сваке казне. Увођење ове могућности у текст Законика значило је озакоњење првог уступка у корист идеје о некажњивости вољног побачаја извршеног од стране мајке.³²

Други је регулисао ситуацију када лекар изврши побачај да би жени спасио живот. Међутим, ту се није могло говорити о вољном побачају, јер је његово извршење индиковано околностима које нису зависиле од воље трудне жене. При том, у обзир су се узимале само медицинске индикације за дозволу вештачког прекида трудноће, а не и остали оправдани разлози који су често истицани у прилог идеји о потреби некажњавања побачаја. Поред тога, примена поменуте одредбе Законика била је компликована, и с обзиром на формулацију практично ограничена на мали број случајева. Можемо закључити да је, ипак и поред поменутих ограничења, одредба става три § 173. представљала први корак ка општој некажњивости вољних побачаја, предузетих до одређеног временског тренутка од зачећа плода, која је уследила деценијама касније.

³⁰ Исто, 72.

³¹ Ф. Čulinović, нав. дело, 45.

³² У периоду уочи и након доношења Кривичног законика у јавности су истицани захтеви за већом либерализацијом побачаја и томе у прилог изношени бројни разлози. Између осталог, тако је „8. маја 1933. г. одржат женски збор у Љубљани против § 171. кр. з., на којем се истичало да превелики број рађања иде на штету државе и народа“. Ј. Кулаш, *Кривично-правно дело побачаја*, Бранич, Београд 1935, 9, 417.

*Gordana Drakić, Ph.D., Assistant Professor
Faculty of Law Novi Sad*

Abortion Under the Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia and the Projects that Preceded it

Abstract

In the introductory part of this paper the author briefly adverts to the attitude of society, state and law towards the issue of abortion during its development through the history. Afterwards, the author outlines the legal provisions related to the termination of pregnancy before the Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia was enacted in 1929, particularly emphasizing the solutions proposed in the projects from 1922 and 1926. The final part of the article gives detailed analysis of the 1929 Criminal Code paragraphs that pertain to the abortion exposing also the author's conclusions regarding the adopted solutions.

Key words: abortion, termination of pregnancy, legal protection of women, Criminal Code, Criminal Code projects, Kingdom of Yugoslavia.